

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ, ЯКІ НЕ ПРАЦЮЮТЬ У ДЕРЖАВНИХ ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВАХ

Анотація. У статті розглядаються питання нормативно-правового забезпечення державного регулювання судово-експертної діяльності судових експертів, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, та пропонуються заходи з удосконалення державного регулювання діяльності цієї категорії осіб.

Ключові слова: судово-експертна діяльність, державне регулювання, удосконалення організації.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы нормативно-правового обеспечения государственного регулирования судебно-экспертной деятельности судебных экспертов, которые не работают в государственных специализированных экспертных учреждениях, и предлагаются меры по совершенствованию государственного регулирования деятельности этой категории лиц.

Ключевые слова: судебно-экспертная деятельность, государственное регулирование, усовершенствование организации.

Summary. The questions of the normative-legal providing of government control of judicial-expert activity of judicial experts which do not work in the public specialized expert institutions are examined in the article, and measures are offered on perfection of government control of activity of this category of persons.

Key words: judicial expert activity, state administration, improvement of organization.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Судово-правова реформа, що здійснюється в нашій державі, передбачає удосконалення механізмів державного регулювання розвитку судово-експертної діяльності. Статтею 7 Закону України «Про судову експертизу» визначено, що судово-експертну діяльність здійснюють як державні спеціалізовані установи, серед яких науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України, науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України, а також експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України, так і судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, у випадках і на умовах, визначених цим Законом [1]. Враховуючи, що визначення засад судової експертизи, за пунктом 14 частини 1 статті 92 Конституції України, має здійснюватися виключно законами України, цілком природно, що нормативно-

правове забезпечення державного регулювання діяльності судових експертів, які не є працівниками зазначених установ, має здійснюватися з дотриманням цієї конституційної норми [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вагомий внесок у вдосконалення державного регулювання організації судово-експертної діяльності в Україні знайшла відображення в працях вітчизняних науковців, як Л. М. Головченко, В. Г. Гончаренко, А. П. Заєць, Н. І. Клименко, В. А. Комаха, В. О. Коновалова, В. К. Лисиченко, В. В. Лук'яненко, І. В. Пиріг, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, Е. Б. Сімакова-Єфремян, Г. О. Стрілець, М. Л. Цимбал, Ю. В. Шепітько, М. Г. Щербаковський, І. Я. Фрідман та ін. Проте окремі питання на цей час ще залишаються недостатньо дослідженими, зокрема, питання забезпечення державного регулювання судово-експертної діяльності судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих експертних установах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність дослідження судово-експертної

діяльності та особливостям нормативно-правового забезпечення державного регулювання розвитку цієї галузі сприяють дії держави з реформування судочинства, зокрема прийняття змін до Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, обговорення у Верховній Раді України проектів нового Кримінально-процесуального кодексу України, а також опрацювання концептуальних розробок шляхів подальшого системного реформування правоохоронних органів та судоустрою і судочинства, які мають здійснюватися з урахуванням досвіду передових країн світу та загальноєвропейських міжнародних стандартів, у відповідності до стану розвитку суспільних відносин в нашій державі.

Так сталося, що ступінь наукової розробки питань нормативно-правового забезпечення державного регулювання розвитку судово-експертної діяльності в сучасній Україні є незначним і потребує комплексного підходу та наполегливої системної праці. Необхідність реформування судово-експертної діяльності задля забезпечення повноцінної реалізації в ній демократичних засад, верховенства права, законності, об'єктивності та незалежності свідчить про актуальність даного дослідження, оскільки питання удосконалення нормативно-правового забезпечення державного регулювання розвитку судово-експертної діяльності в Україні потребують подальших досліджень. Мета статті полягає у дослідженні теоретичних та практичних питань реалізації нормативно-правового забезпечення державного регулювання судово-експертної діяльності судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ та перспективи його удосконалення та розвитку в Україні.

Досліджуючи стан нормативно-правового забезпечення судово-експертної діяльності в Україні, М. Я. Сегай виділив чотири структурних блоки, що становлять цілісну систему судово-експертної діяльності: а) діяльність держави по правовому забезпеченню судово-експертної діяльності на законодавчих і відомчому нормативно-правовому рівнях; б) діяльність державних органів виконавчої влади, що здійснюють функцію керування судово-експертною діяльністю; в) діяльність головних суб'єктів судово-експертної діяльності, що забезпечують організацію й проведення судових експертиз у державних судово-експертних установ; г) діяльність учасників судочинства, причетних до проведення судових експертиз. У зв'язку з цим судово-експертна діяльність як об'єкт пізнання судового експертознавства, на переконання М. Я. Сегай, може бути визначена як діяльність держави, юридичних і фізичних осіб із забезпечення правосуддя незалежною, об'єктивною та кваліфікованою експертизою, здійснюваною професійними (атестованими) судовими експертами [3, с. 28].

Враховуючи практичні потреби, законодавець передбачив частиною 4 статті 7 Закону України «Про судову експертизу» можливість залучати за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, крім судових експертів також інших фахівців з відповідних галузей знань для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами. При цьому частиною 3 статті 7 Закону України «Про судову експертизу» визначено, що виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз. Частиною 2 статті 4 Закону України «Про підприємництво» також визначено, що діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних експертиз, може здійснюватися тільки державними підприємствами та організаціями [4].

Коментуючи зміст статті 7 Закону України «Про судову експертизу», М. Я. Сегай слушно зауважив, що цією статтею не тільки закріплена вже існуюча державна форма судово-експертної діяльності, яка здійснюється судово-експертними установами, а вона впорядковує також судово-експертну діяльність осіб, які не є працівниками державних судово-експертних установ, зазначивши, що така діяльність здійснюється у випадках і на умовах, визначених цим Законом. Можливість проведення судової експертизи такими особами передбачалась і до прийняття Закону за чинними на той час Кримінально-процесуальним кодексом України та Цивільним процесуальним кодексом України, проте діяльність цих осіб не була поставлена в певні організаційні рамки, що обумовлювало виникнення ряду негативних наслідків, пов'язаних з відсутністю контролю за добром таких осіб та якістю їх роботи. Також наведена норма, за справедливою думкою М. Я. Сегай та Ю. Б. Форкіс, містить вичерпний перелік суб'єктів здійснення судово-експертної діяльності з правом проведення судових експертиз у формі державних спеціалізованих експертних установ [5, с. 16-17].

Державне регулювання судово-експертною діяльністю не може не враховувати зміни, які відбуваються внаслідок реформ, які здійснюються в державі. Важливими у напрямку удосконалення організації цього виду діяльності, на переконання М. Я. Сегай, є проблеми оптимізації наукової організації та управління інфраструктурою судово-експертної діяльності, що забезпечують практичну реалізацію її правових і методологічних основ. До таких проблем варто віднести: а) оптимізацію організаційних форм керування державними судово-експертними установами й недержавними експертними структурами; б) уніфікацію науково-методичної й інформаційної бази судово-експертних установ, організацію й координування науково-дослідницької роботи у галузі судової

експертизи; в) удосконалення методики та процедури атестації професійних судових експертів; г) організацію базового навчання фахівців у галузі судово-експертної діяльності гуманітарного й природно-технічного профілів; г) удосконалення методичної та профілактичної роботи судово-експертних установ, оптимізація використання слідчими та судами можливостей судових експертиз [3, с. 30]. Такий системний підхід до удосконалення державного регулювання судово-експертною діяльністю видається актуальним та таким, що заслуговує на врахування у подальшому опрацюванні теми.

Усвідомлення необхідності удосконалення нормативно-правового забезпечення державного регулювання розвитку судово-експертної діяльності у напрямку забезпечення реалізації закріплених статтею 3 Закону України «Про судову експертизу» принципів законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження, сприяло на різних етапах розбудови незалежної держави України прийняттю окремих нормативно-правових актів програмно-концептуального характеру, безпосередньо або опосередковано спрямованих на реформування судово-експертної діяльності. Зокрема, абзацом 8 пункту 2 Розділу IV Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленої Президентом України у 2006 році, визначено, що судові експертизи у кримінальних справах не повинні здійснювати експертні служби, які перебувають у структурі органів досудового слідства [6]. До цього, ще у квітні 1992 року, пунктом 1 Розділу V Концепції судово-правової реформи в Україні, затвердженої Верховною Радою України, створення судової експертизи, як важливої і самостійної інституції, незалежної від органів попереднього (досудового) розслідування, діяльність якої повинна регулюватись процесуальним законодавством визнане однією із важливих умов реформування органів розслідування, прокуратури, адвокатури та юстиції [7].

Станом на сьогоднішній день принципам законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження, закріпленим статтею 3 Закону України «Про судову експертизу» як принципи судово-експертної діяльності, найбільше відповідають судово-експертні установи Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України. За справедливим зауваженням А. П. Зайця, однією з гарантій незалежності судового експерта відповідно до вимог статті 4 Закону України «Про судову експертизу» є існування установ судових експертиз, не підпорядкованих відомствам, до яких належать органи дізнання та досудового слідства [8, с. 11]. Крім цього, видається доречним визнати таким, що заслуговує уваги, досвід виконання судових експертиз судовими експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих установ.

Судово-експертна діяльність атестованих судових експертів, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, підлягає державному регулюванню за наступних умов нормативно-правового забезпечення. По-перше, наказом Міністерства юстиції України затверджено Стандарт надання адміністративної послуги щодо присвоєння кваліфікації судового експерта, який визначає опис етапів надання адміністративної послуги щодо присвоєння кваліфікації судового експерта Центральною експертно-кваліфікаційною комісією при Міністерстві юстиції фізичним особам – фахівцям, що не працюють у державних спеціалізованих установах та мають намір пройти атестацію з метою отримання кваліфікації судового експерта [9]. По-друге, Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року, є для таких судових експертів обов'язковими для виконання [10]. По-третє, судові експерти, що не працюють у державних спеціалізованих установах, отримують кваліфікацію судових експертів у порядку, затвердженому Положенням про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затвердженому наказом Міністерства юстиції України від 09 серпня 2005 року [11]. По-четверте, спеціально для цієї категорії судових експертів наказом Міністерства юстиції України від 24 грудня 2003 року затверджена Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах [12].

Крім цього, важливими актами у нормативно-правовому забезпеченні державного регулювання розвитку судово-експертної діяльності є затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 року Порядок атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, яким визначено процедури атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної) [13]. На розвиток практичної реалізації цієї постанови наказом Міністерства юстиції України від 2 жовтня 2008 року затверджено Порядок ведення Реєстру методик проведення судових експертиз. Цим Порядком визначається процедура формування та ведення Реєстру методик проведення судових експертиз. Держателем Реєстру є Міністерство юстиції України, що здійснює його ведення, а функції держателя Реєстру покладаються на Управління експертного забезпечення правосуддя Міністерства юстиції України. Адміністратором Реєстру є державне підприємство «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України, що забезпечує технічне та технологічне створення та супроводження програмного забезпечення Реєстру, надання доступу до Реєстру,

забезпечує збереження та захист даних, що містяться у Реєстрі. Методика проведення судової експертизи включається до Реєстру за рішенням Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України від 30 липня 2010 року затверджено десять переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз [15].

Таким чином, підсумовуючи наведене, видається можливим визнати, що стан нормативно-правового забезпечення державного регулювання судово-експертної діяльності судових експертів, які не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, надає можливість на належному рівні регулювати цей вид діяльності. Враховуючи результати реформ, які тривають у нашій державі з удосконалення судочинства та судоустрою, можливо визнати, що нормативно-правове забезпечення державного регулювання розвитку судово-експертної діяльності в Україні здійснюється у напрямку забезпечення принципів законності, незалежності, об'єктивності і повноти

судово-експертного дослідження. При цьому неможливо не зауважити, що окремі питання все ще потребують подальшого опрацювання. Наприклад, питання щодо можливості та порядку притягнення до дисциплінарної відповідальності судового експерта, який не працює у державній спеціалізованій експертній установі, та не перебуває у трудових стосунках з будь-якою іншою установою, підприємством чи організацією, чинними нормативно-правовими актами належним чином не урегульоване.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Результати дослідження державного регулювання судово-експертної діяльності судових експертів, які не працюють у державних спеціалізованих судово-експертних установах в Україні, нададуть можливість у подальшому здійснити розробку шляхів та напрямів удосконалення правових, організаційних та управлінських основ їхньої діяльності з урахуванням вітчизняного досвіду та досвіду передових держав світу, у відповідності до загальновизнаних міжнародних стандартів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про судову експертизу: Закон України № 4038-XII від 25 лютого 1994 року // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Сегай М. Я. Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки / М. Я. Сегай // Теория та практика судової експертизи і криміналістики. – Вип. 3: 36. наук.-практ. матер. (до 80-річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз) / Ред. кол.: А. П. Заєць, М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько та ін. – Х.: Право, 2003. – С. 25-32.
4. Про підприємство: Закон України № 698-XII від 7 лютого 1991 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 14. – Ст. 168.
5. Експертизи у судовій практиці / За заг. ред. В. Г. Гончаренка. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 16-17.
6. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України № 361/2006 від 10 травня 2006 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 19. – Ст. 1376.
7. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України № 2296-XII від 28 квітня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 426.
8. Заєць А. П. Організаційні проблеми судово-експертної діяльності / А. П. Заєць // Теория та практика судової експертизи і криміналістики. 36. наук.-практ. матер. / Ред. кол.: А. П. Заєць, М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько та ін. – Вип. 4. – Х.: Право, 2004. – С. 8-12.
9. Про затвердження стандартів надання адміністративних послуг: Наказ Міністерства юстиції України № 1555/5 від 31 серпня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v1555323-09&c=1#Public>
10. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08 жовтня 1998 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 46. – Ст. 172.
11. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів: Наказ Міністерства юстиції України № 86/5 від 09 серпня 2005 року // Офіційний вісник України. – 2005. – № 33. – Ст. 1996.
12. Про затвердження Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах: Наказ Міністерства юстиції України № 170/5 від 24 грудня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2004. – № 52. – Ст. 2853.
13. Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз: Постанова Кабінету Міністрів України № 595 від 2 липня 2008 року // Офіційний вісник України. – 2008. – № 77. – Ст. 2588.
14. Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз: Наказ Міністерства юстиції України № 1666/5 від 2 жовтня 2008 року // Офіційний вісник України. – 2008. – № 49. – Ст. 1585.
15. Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз: Наказ Міністерства юстиції України № 1722/5 від 30 липня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=va722323-10&c=1#Public>

Рецензенти: Кальниш Ю. Г. – д.держ.упр.;
Ємельянов В. М. – к.т.н., доцент.